

Olga Petak

Republički zavod za socijalni rad
Zagreb, Ulica 8. maja 42

Gradski način obiteljskog života i maloljetnička delikvencija*

Porast maloljetničke delikvencije u suvremenosti vezuje se ponajprije uz urbani način života. Društveni procesi odlučni za razvitak tzv. kapitalističkog industrijskog, a sada potrošačkog grada opći su determinacioni okvir delikventnog ponašanja maloljetnika, jer oni utječu na primarne oblike socijalnog života. Prisjetimo li se nekih problema s kojima se susreće znatan broj suvremenih obitelji — stanovanje u prostorijama koje ne zadovoljavaju ni elementarne zahtjeve doma, podstanarstvo, življenje u provizoriju uz stalno prisutan splet prevladanih vrijednosti — postaje razumljivo što ne malom broju djece i omladine nije osiguran ni materijalno stabilan razvoj. Suvremena je gradska obitelj općenito suočena s procesima nuklearizacije i privatizacije, izostajanja tzv. socijalne kontrole, iskapčanja iz zajednice, itd. Prenaseljenost, narušenost primarnih društvenih odnosa, dominantna usmjerenost na stjecanje potrošnih dobara, te druga obilježja gradskog načina života stoje u vezi sa delinkventnim ponašanjem maloljetnika.

Kako su uvjeti u našim gradovima manje-više slični opisanom načinu života, to djelovanje tih procesa i u nas dovoda do značajnijeg porasta maloljetničke delikvencije. Pri tom treba uvažiti specifičnosti našeg društveno-ekonomskog razvoja od kojih ovise uvjeti i mogućnosti socijalizacije mladog čovjeka. Primjerice, ubrzana industrijalizacija i urbanizacija, te društvena i prostorna pokretljivost dovode do gubitka socijalne ravnoteže i mogu predstavljati izvor mnogih oblika neprilagođenosti. Napuštajući sredine u kojima su bili društveno ukorijenjeni, pojedinci i grupe dolaze u novi ambijent kojem se trebaju prilagoditi, jer je u njima stari način života nepodesan. Integracija u novu dominantnu kulturu spor je i dug proces, što uvjetuje niz poteškoća u socijalizaciji mladog čovjeka.

Složeni društveni procesi na različitim razinama — globalnoj, grupnoj, te razini obitelji — reperkutiraju se i na osobine ličnosti koje se tijekom socijalizacije usvajaju, a čine subjektivne kriminogene faktore. Kod toga valja uvažiti autonomnost kauzalnog determinizma, jer je u pitanju novi red pojava.

Podaci odgojno-popravnog doma Glina, te analize kriminalista maloljetnika mlađih od 14 godina¹ pokazuju da većina maloljetnih delikvenata (72,86%) potječe

* Ovaj je rad dijelom napisan na temelju materijala *Društvena organiziranost i opći uvjeti resocijalizacije djece i omladine društveno neprihvatljiva ponašanja*, što ga je autorica izradila 1975. godine u Republičkom zavodu za socijalni rad SR Hrvatske.

¹ Bajer, Magda, *Analiza kriminaliteta maloljetnika mlađih od 14 godina na području SR Hrvatske*, Republički zavod za socijalni rad, Zagreb 1969 (interni materijal).

iz gradskih sredina. Također i rezultati ispitivanja socijalnih problema² pokazuju da su odgojno zpuštena djeca i maloljetni delikventi brojniji u gradskim sredinama (u ekonomski razvijenim i primorskim općinama).

Međutim, podaci Javnog tužilaštva Hrvatske³ za selekcioniranu grupu ukazuju na sve veću disperziju maloljetničke delikvencije izvan većih gradskih sredina. U prosjeku 45% maloljetnih delikvenata koncentrirano je u gradu gdje je sjedište javnog tužilaštva. Dok je u pet gradova koncentracija maloljetničke delikvencije veća od prosjeka (Zagreb 70%, Gospić 86%, Split 55%, Rijeka 52%, Dubrovnik 51%), u Bjelovaru, Karlovcu, Osijeku, Puli, Sisku, Slavonskoj Požegi, Šibeniku i Varaždinu svega 20 do 35% maloljetnika ima stalno mjesto boravka u sjedištu okružnog javnog tužilaštva. Štoviše, proteklih je godina konsistentno opadao udio maloljetnika sa stalnim boravištem u većoj urbanoj sredini (sjedištu okružnog javnog tužilaštva) u ukupnoj populaciji maloljetnih delikvenata.

Pa ipak, vodeći računa o toku i opsegu procesa deagrarizacije i urbanizacije,⁴ koji ponajprije znače pretakanje mase migranata iz sela u gradska predgrađa kojima je neprilagođena,⁵ moguće je da je ova tendencija — unatoč prodiranja urbanog načina života u selo — i svojevrsan artefakt. Naime, u suvremenoj prostornoj pokretljivosti stanovništva u nas u značajnoj mjeri sudjeluju i maloljetnici čije prebivalište nije u sjedištu okružnog javnog tužilaštva. Bitan nedostatak navedenih podataka jest nedosljedna dihotomizacija selo—grad. Konačno, unutar samih gradova maloljetni su delikventi prostorno locirani ponajprije u predgrađima i tzv. zonama bijede.

Raspoloživi podaci i zapažanja pokazuju da je socijalna patologija mladih u nas u porastu. Od 1960—1970. godine maloljetnička je delikvencija u Jugoslaviji porasla tri puta (indeks 296), a u Hrvatskoj četiri puta (indeks 396).⁶ Podaci Javnog tužilaštva Hrvatske⁷ za razdoblje od 1962. do 1974. godine također ukazuju na tendenciju porasta maloljetničke delikvencije (indeks 163).

Globalna struktura maloljetničke delikvencije ostala je, uz izvjesne oscilacije, u osnovi nepromijenjena. Imovinski delikti čine pretežni dio kriminalnih manifestacija djece i omladine. Međutim, zabrinjava stalno prisutna tendencija porasta težih i društveno sve opasnijih oblika devijantnog ponašanja što se očituje u sve većoj nasilnosti, vandalizmu (sve rafiniraniji i drskiji načini izvršenja krivičnih djela sa sve većim oštećenjima) i tendencija stvaranja maloljetničkih bandi. Organiziranost maloljetničkih grupa još nije velika, povezanost unutar grupa uglavnom je povremna, često slučajna (npr. grupe se formiraju kod zajedničkog bijega iz škole ili zavoda, slučajnih susreta u skitnji i sl.). Analiziraju li se različiti oblici grupiranja primjećuje se tendencija stagniranja vršenja krivičnih djela u grupi s punoljetnim osobama, ali broj krivičnih djela u grupi s maloljetnicima raste od 31,1% u 1962. godini do 46,4% 1970. godine.⁸ Godine 1973. u odgojno-popravni dom Glina upućena je organizirana grupa maloljetnika koja je bila čvrsto strukturirana po principima organizacije bandi.

² Informacija o ispitivanju i utvrđivanju socijalnih problema na području šest općina SR Hrvatske, Republički zavod za socijalni rad, Zagreb 1972 (interni materijal).

³ *Kriminalitet i krivično-pravna zaštita maloljetnika*, Izvještaj za 1974. godinu, Javno tužilaštvo Hrvatske, Zagreb, svibnja 1975. (Podaci se odnose samo na one manifestacije kriminaliteta maloljetnika koje su služba javne sigurnosti ili oštećeni prijavili nadležnom javnom tužilaštvu.)

⁴ Puljiz, Vlado, *Deagrarizacija kao oblik socijalne i prostorne pokretljivosti*, Doktorska disertacija, Zagreb, veljača 1975 (umnoženo).

⁵ Suvremena istraživanja ukazuju posebno na neprilagođenost obitelji kao važan faktor u etiologiji asocijalnog i antisocijalnog ponašanja maloljetnih migranata. Vidi npr.: Dida, Ali, »Sociološki aspekti alkoholizma s posebnim osvrtom na alkoholizam maloljetnih migranata«, Zagreb, *Revija za sociologiju*, No 3, 1975, str. 37—45.

⁶ Todorović, Aleksandar, *Sociologija maloljetničke bande*, Radnički univerzitet »Radivoj Čirpanov«, Novi Sad 1973, str. 194.

⁷ *Kriminalitet i krivično-pravna zaštita maloljetnika*, Izvještaj za 1974. godinu, op. cit.

⁸ Todorović, Aleksandar, *Sociologija maloljetničke bande*, Radnički univerzitet »Radivoj Čirpanov«, Novi Sad 1973, str. 193.

Brojna istraživanja i iskustvo pokazuju da prvenstveno u socijalnom i kulturnom miljeu treba tražiti uzroke uspješne ili neuspješne socijalizacije i formiranja povoljnih ili nepovoljnih dimenzija ličnosti.

Obitelj je vjerojatno najviše istican socijalni kriminogeni činilac. U obitelji dijete zadovoljava svoje primarne potrebe, postiže prva priznanja, doživljava nagrade i kazne. U tom referentnom okviru dijete stječe osnovne stavove o životu, etičke norme, osnovnu kulturu, itd.⁹

Analiza kriminaliteta djece mlađe od 14 godina¹⁰ pokazuje da su djeca koja su izvršila krađe i čije je delinkventno ponašanje poprimilo najozbiljnije razmjere živjela u izrazito negativnim okolnostima. Od ostale se djece razlikuju po nepotpunosti obitelji, lošoj emocionalnoj atmosferi u obitelji, neuspjehu u školovanju i različitim oblicima neprilagođenog ponašanja. Izvršioци krađa koji su recidivirali potječu iz domaćinstava slabije snabdjevenih trajnim potrošnim dobrima i sa nižim prihodima po članu. Značajna međusobna povezanost tih okolnosti ukazuje da se radi o sklopu negativnih, međusobno povezanih, okolnosti koje se posebice kumuliraju kod djece izrazito devijantnog ponašanja.

Za tu grupu karakteristična je i izrazito loša obrazovna razina očeva (oko 50% završilo je tek osnovnu školu).. Zanimljiv je podatak da je školska kvalifikacija majki sve ipitivane djece podjednaka. Većina majki nema završenu niti punu osnovnu školu.

Na negativne obiteljske okolnosti kao kriminogene činioce ukazuju i podaci odgojno-popravnog doma Glina. Godine 1971. 22,64% štićenika potjecalo je iz nepotpunih obitelji, 1972. godine 21,37%, a 1973. godine čak 47%! Uzmu li se u obzir podaci o kvalitativnom deficitu u obitelji (45,8% roditelja konzumira alkohol, 9,9% roditelja osuđivano je zbog krađe, tuče ili razbojstva) stanje je još nepovoljnije.

Pojedinac ima slobodu izbora djelovanja i ponašanja, ali je ona relativna. Ukoliko je više izložen negativnim utjecajima društvene sredine manje su mogućnosti pojedinca da odabere pozitivne oblike djelovanja i ponašanja. Djeca koja žive u prilikama stalnog sociokulturnog, materijalnog i emocionalnog uskraćenja odnosno ugroženosti i frustracija podložnija su raznim dezorganiziranim utjecajima, te formiranju ili učvršćivanju različitih oblika devijantnog ponašanja (zbog psiholoških procesa u osnovi socijalne identifikacije). Ukoliko kriminogeni činioci djeluju neznatno vjerojatnije je da će pojedinac usvojiti oblike ponašanja i djelovanja koji su u skladu s normama, stavovima i vrednotama društva. Na taj je način sloboda izbora pojedinca determinirana objektivnim okolnostima.

Upravo to nalaže potrebu društvene intervencije za djecu i omladinu koja žive u nepovoljnim okolnostima, važnim u složenoj etiologiji devijantnog ponašanja. Koliko su ozbiljni problemi koji zahtijevaju hitnu društvenu intervenciju ilustriraju već spomenuti rezultati ispitivanja socijalnih problema.¹¹

Djeca i omladine do navršениh 18 godina među osobama u stanju socijalno zaštitne potrebe ima 31% (na području sa 376.400 stanovnika 27.279 osoba nalazi se u stanju socijalno zaštitne potrebe, a od toga 8.457 djece i omladine do 18 godina). Među tih 31% najbrojnija su djeca između 7 i 15 godina (57%). U obiteljima 44% ove djece nijedan član nema stalna mjesečna primanja, a 22% djece dolazi iz obitelji s teže poremećenim odnosima, tj. čiji se pojedini članovi trajno asocijalno

⁹ O transformacijama strukture i odnosa u gradskoj obitelji pod utjecajem različitih društvenih procesa u nas, a što je značajno za proces socijalizacije, vidi izvanredan rad: Supek, Rudi, *Porodica, ulica i slobodno vrijeme u općini Trnje (Zagreb)*, Institut za društvena istraživanja Sveučilišta, Zagreb 1968 (rukopis).

¹⁰ Bajer, Magda, Đurđica Gajer i Slavko Kljajić, *Izvršioци krivičnih djela mlađi od 14 godina*, Studija o djeci prijavljenoj za krivična djela u Zagrebu u 1970. godini, Zagreb 1975. Podaci koji se ovdje navode odnose se na grupu koja je vršila krađe (što je najčešći oblik ispoljavanja devijantnog ponašanja kod djece).

¹¹ *Informacija o ispitivanju i utvrđivanju socijalnih problema na području šest općina u SR Hrvatske*, op. cit.

ponašaju. Brojna je i kategorija djece čiji su roditelji na radu u inozemstvu (25%). Potrebno je naglasiti da ih je svega 16% obuhvaćeno nekim oblikom zaštite.

Neosporno je, dakle, da živimo u vremenu kada treba ozbiljno razmišljati o nužnosti prenošenja odgojnih i sociokontrolnih funkcija na specijalizirane društvene institucije. Odgojna funkcija obitelji — kao elemenat njene društveno-reproduktivne uloge — iz poznatih razloga zakazuje u masovnijim razmjerima. Obitelj koja je obuhvaćala tri generacije s pobočnim srodnicima, kao integrirana i homogena primarna intimna društvena grupa u kojoj bi najstarija generacija vršila tzv. odgojnu funkciju i u prošlosti je bila više iluzija nego stvarnost. Danas posebice u urbanim uvjetima tamo gdje i postoji, više je jedan formalni kulturni ostatak. Susjedstvo kao tip socijalne integracije, a posebno kontrole, odavno se rastočilo.

Potrebno je ukazati i na provođenje slobodnog vremena. Slobodno vrijeme odraslih, koliko i postoji, društveno je neorganizirano. Za mlade vrijedi da im škola (uslijed preopsežnog programa) i roditelji (uslijed nametanja niza potreba i aktivnosti da bi se preko vlastitog djeteta ostvario aspirirani društveni uspon) naprosto »kradu« vrijeme za igru i zabavu, ili ih pak prepuštaju sebi samima i stihijskom djelovanju niza činilaca što može — između ostalog — dovesti i do nezadovoljavajuće socijalizacije. Ako bi se unutar toga tražile mogućnosti, onda su one u sferi odgojne uloge sredstava javnog informiranja, a posebno dječje štampe. Ne ulazeći u pomniju analizu emisija, rubrika posebnih listova, te drugih edicija namijenjenih djeci, spomenimo samo da ideali prezentni u njima imaju malo toga što je spojivo s likom mladog čovjeka u socijalizmu. Prisjetimo se tzv. »iksića« ili »krimića«, nekih serija crtanih filmova strane proizvodnje, itd. Sva ta sredstva, a njihov je utjecaj — uslijed česte prepuštenosti djece samima sebi — ogroman, jednako bi tako mogla pridonijeti formiranju mlade ličnosti u najpozitivnijem smislu. Tim, kao i drugim nastojanjima uvelike bi se smanjili, ako ne i eliminirali, domašaji koje imaju i druge forme socijalizacije, primjerice crkva, ulica, itd.

Specifične akcije — materijalna pomoć, tretman ili terapija djece za koju nitko nema vremena, djece koja žive u ugrožavajućim emocionalnim, sociokulturnim ili materijalnim uvjetima, djece koja svojim ponašanjem ometaju funkcioniranje okoline, narkomani, kriminalci, i sl. predmet su rada specijaliziranih službi i ustanova zdravstva, socijalne zaštite, prosvjete, pravosuđa i dr. Njihov je rad, međutim, prečesto usmjeren na popravljavanje posljedica nepostojanja zajedništva na različitim razinama, duhovnog siromaštva, ravnodušnosti, ljudske anonimnosti, težnje za posjedovanjem, društveno neprihvatljiv način, itd.

Kako radikalno suzbijanje delinkventnog ponašanja pretpostavlja kontrolu društvenih procesa na svim razinama trebalo bi razvijati šire djelatnosti i koordinirati rad različitih službi i ustanova. Slobodna, svjesna i svrsishodna društvena intervencija u uvjete života i rada pojedinaca i grupa zavisno od materijalnih mogućnosti društva uz stalno prisutan korektiv uzajamnosti i solidarnosti trebala bi pridonijeti ubrzanju onih društvenih procesa i kretanja koji bi prvenstveno djelovali na uvjete i uzroke delinkventnog ponašanja.

Olga Petak

URBAN WAY OF FAMILY LIFE AND JUVENILE DELINQUENCY

(S u m m a r y)

Social processes important for the development of the so called capitalist industrial, that is the consumer city now, can be considered social factors of delinquent behaviour among the minors. Primary forms of social life, together with the

characteristics of a personality that are being adopted during the socialization, depend upon these processes, causing criminal factors. Showing that under the influence of these processes there is an important increase of underage delinquency in Yugoslavia as well, the author emphasizes characteristics of the processes concerning our development. The author has paid special attention to the economization of social consciousness with primary forms of social life falling to pieces; to the developing of aspirations for material standard by means of socialization; to destroying of the traditional system of social values and moral with dominating utilitarian orientations; to privacy; to nuclearization and break down of family; to the lack of positive social control, as well as to the other characteristics of urban way of living, considered by the author to be connected with the delinquent behaviour of the minors.

Conscious, independent and purposeful social intervention aiming at the conditions of living and work of individuals and groups, with principals of solidarity and mutuality applied, should, according to the author, help to actuate those social processes and movements that would influence conditions and causes of delinquent behaviour among the minors.

Translated by *Biserka Cesarec*